

A soha meg nem hallott ima

A katolikus egyház szerepe a csángók nyelvcserejében

1991-ben egy moldvai csángó falu katolikus papja nyilvánosan megszegyénített a gyülekezetéből húsz embert, mondván, hogy egy tál lencséért eladták a lelkiüket, mikor részt vettek a pápa budapesti látogatásán. [Csoma és Bogdánfalvy 1993, 165.] Ez a húsz ember más moldvai falvak zárándokainak százaival együtt egy lengyelül, azaz II. János Pál anyanyelvén írt kérelmet adott át a pápának. A szöveg egyszerű volt: „Segíts nekünk, Szentatyánk, küldj nekünk magyar papokat!” [Magyar 1994, 81.]

A történet sokaknak furcsának tűnhet: miért volna árulás az, ha egy katolikus ember részt vesz a pápa miséjén, és miért kérnek moldvai falvak lakói magyar papot? Azok számára viszont, akik a csángók kultúrájával, történetével, mai életével foglalkoznak, a fentebb leírt jelenségek ismerősek – egyébként a magyar közvélemény jelentős része is hallott már a csángók magyar nyelvű vallási életének moldvai tilalmáról. A 16. század óta keletkezett források azt bizonyítják, hogy az 1991-ben lengyelül megfogalmazott kérés nem is új: a csángók időről időre kérték Rómát, küldjenek olyan papokat nekik, akik értik anyanyelvüket.

*

TELJES NYELVI JOGFOSZTOTTSÁGBAN

Ma a moldvai csángó falvak katolikus lakosságának csak töredéke – kevesebb, mint ötvenezer ember – tud még valamilyen csángó dialektust is beszélni, négyötödük román egynyelvű. A csángó dialektust beszélők nyelvtudása sem egyenletes: az idősebbeknek még ez az anyanyelvük, de a középgenerációból már sokan románul beszélnek a saját korosztályukkal is, a legfiatalabbak domináns nyelve pedig általában akkor is a román, ha beszélnek még a falu csángó dialektusát. A nyelvcsere-folyamatokat a modern Európában általában gazdasági és kulturális tényezők irányítják, az egyes államok vagy elősegítik ezt különböző asszimilációs technikákkal, vagy nem. Mivel azonban a csángók a legutóbbi időig megtartották zárt közösségeiket, régi kultúrájukat, iparosodás előtti gazdaságukat, és nem érintette őket az urbanizáció, gyanítható, hogy a nyelvcsere esetükben más tényezők határozták meg. A gyanút alátámasztja az a körülmény, hogy ellentétben más nyelvcsere-folyamatokkal, a vallási élet a csángóknál az első, és nem az utolsó nyelvhasználati tartomány, amelyben a nyelvcsere lezajlott. [Sándor 1996b.] Ez elég furcsa, ha arra gondolunk, hogy a katolikus és a magyar szinonimáként voltak használatosak Moldvában – erre alább visszatérünk még.

A nyelvi jogokkal foglalkozó irodalomban számos példát olvashatunk, hogyan sértek meg különböző államok a kisebbségek nyelvi emberi jogait. Ezekhez hasonló példákat nagy számban lehetne idézni a közelmúlt csángó történelméből is. A román állam felelőssége tagadhatatlan a csángók mai helyzetének kialakulásában és fenntartásában; annak a helyzetnek a kialakításában, amit úgy írhatunk le röviden, hogy a nyelvi jogok teljes hiánya.

Az ideológia, amely alapján a román állam lényegében ma is megtagadja a csángóktól a kisebbségi jogokat, a következő: szerintük a csángók elmagyarosított románok, akiknek vissza kell térniük eredeti nyelvükhöz és kultúrájukhoz. Ez az elmélet azonban nem a román állam találmánya, hanem a Vatikáné: a pápai állam évszázadokon át érvelt ezzel amellel, hogy az ortodox románoknak „viszsa” kell térniük a római katolikus hitre. Ezért az alábbiakban nem annak az államnak a szerepéről lesz szó, amelyben a csángók élnek, hanem annak az államnak a szerepéről, amely, úgy tűnik, nagyobb részt vállalt a csángók asszimilálásában: ez a Vatikán.

*

A VALLÁS SZEREPE A CSÁNGÓK ÉLETÉBEN

Egy-két évtizeddel ezelőttig mind a csángók gazdasági és kulturális körülményei, mind vallási életük az iparosodás előtti társadalmakra emlékeztető jegyeket mutatott. [A csángó falvak sokáig alig változó hagyományintái az utóbbi években – elsősorban a fiatalabbak számára – akár jelentősen is megváltozhattak, és Moldvában is tapasztalhatók a modernizáció jegyei. Ezzel együtt az itt leírt szociokulturális és politikai körülmények részben továbbra is érvényesek.] A vallás nem egyszerűen a hagyományos csángó kultúra egyik komponense volt, hanem életmód, amely meghatározta az erkölcsöt, és amely nagyon erősen s ugyanakkor nagyon természetesen hatotta át a hétköznapi élet egészét. A csángó közösségek legfontosabb ünnepei a templom védőszentjének ünnepén tartott évi búcsúk voltak; a közösségek még az 1990-es években is kiközösítették azokat, akik nem követték a szigorú vallási előírásokat. [Kotics 1997.] A vallási erkölcs megsértését a pap szigorúan büntette, többnyire nyilvános megszegyénítéssel, előfordult, hogy brutálisan megalázta és kizárta az egyházból azokat, akik a pap ellen szóltak vagy tettek valamit. [Kallós 1993, 101.] Vagyis az állam hivatalos hatalma mellett még egy, a csángók számára fontosabb hatalom szabályozta a csángók életét: a vallás. Ebből adódik, hogy a csángók többsége kételkedés nélkül elfogadta, amit a pap mondott és tett. Általában a pap volt az, aki kizárólagos társadalmi kontrollal rendelkezik a közösség fölött. [Kotics 1997, 49–50.]

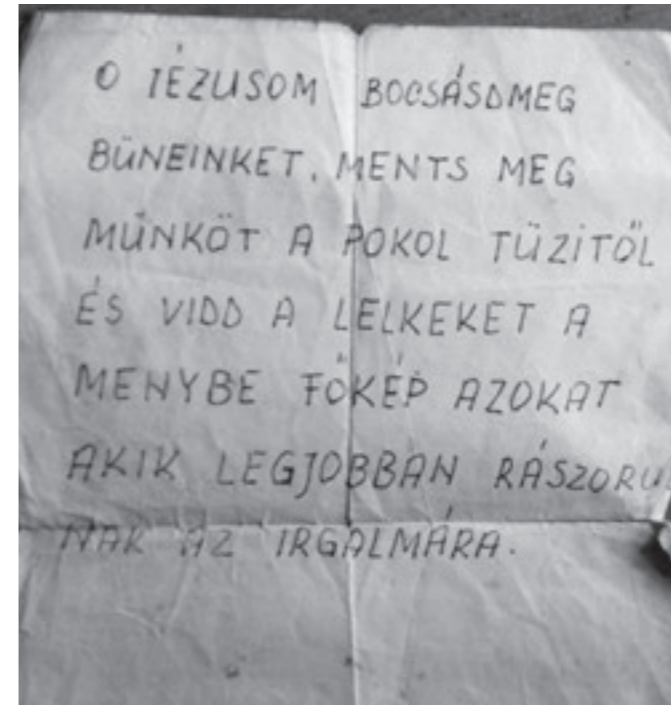
A vallás általánosan elfogadott elsőlegessége mellett még egy tényező erősítette a katolikus egyház tekintélyét a csángó falvakban. A csángók, mivel a 19. század elején már régen Moldvában éltek, nem vettek részt a magyar nemzetállam kialakulásában – valójában nem vettek részt egyetlen mai európai értelemben vett nemzet kialakulásában sem. Ebből adódóan etnikai identitásuk sem kötődött modern nemzeti identitáshoz. A csángó identitástudat két fő komponense a kereszténység (a csángók esetében ez mindig azonos a katolicizmussal), és a lakóhelyhez való kötődés, lojalitás volt.

Teljesen érthetően, hiszen a vallás volt az egyetlen jegy, amely a csángókat megkülönböztette ortodox román szomszédaiktól, akik nagyon hasonló módon éltek, és azokban a falvakban, amelyekben a csángók már nyelvet cseréltek (a falvak többsége ilyen volt), azonos nyelvet is beszéltek. Így a csángó etnikai tudat meghatározó jegyvé a vallás vált. Ha egy csángótól azt kérdezték, milyen nemzetiségű, akkor sokan azt a választ adták, hogy „katolikus”. Ennek az azonosításnak a gyökerei a 16–17. századra nyúlnak vissza, amikor néhány kisebb német közösség kivételével Moldvában csak magyar katolikusok éltek. A katolikus és a magyar szavak ebben az időben váltak szinonimává, olyannyira, hogy a katolikus papokat mind a csángók, mind a románok »magyar pap«-nak hívták, akkor is, ha olaszok, németek vagy lengyelek voltak. Ez az oka annak, hogy a katolikusokat máig nevezik *ungur*-nak (azaz »magyar«-nak), azokban a falvakban is, ahol már senki nem beszél a románon kívül más nyelvet. Később aztán, minél inkább elfogadták a csángók magukra vonatkoztatva a *csángó* nevet, annál inkább helyettesíthette a *csángó* a *magyar*-t. Időközben a csángók többsége nyelvet cserélt, és román anyanyelvűvé vált, így a *csángó* Moldvában »moldvai katolikus«-t jelentett, függetlenül attól, hogy az adott embernek vagy közösségnek mi volt az anyanyelve.

*

A LÁGY ASSZIMILÁCIÓ ÉVSZÁZADAI

A csángók vallási életének legfontosabb fordulópontjait több mint kétszáz dokumentumra – levelekre, összeírásokra, leltárookra – ala-

Csernyik Maric (sz. 1945) kézírása (Lujzikalagor, 2001)
In: Csoma Gergely: *Elveszett szavak*. Etnofon Kiadó, 2004

pozva rekonstruálhatjuk. [A dokumentumok többségét Benda 1989 és Domokos 1987 publikálta. A következő leírás elsősorban ezekre az iratokra épül, de kiegészül olyan adatokkal is, amelyeket a két szerző a dokumentumok elemzésekor közölt.] Az így kialakuló kép világosan megmutatja, miért kezdődött a csángók nyelvcsereje a vallással kapcsolatos nyelvhasználati tartományokban.

A 16. század végéig két magyar püspökség működött Moldvában. Funkciójukat lassan egy új, a bákói püspökség vette át, és ezzel nagyjából egyidőben alapítottak kolostort Bákóban az erdélyi ferences rendtartomány részeként. Ebben az időszakban Moldva katolikus papjai magyarok voltak. A 16–17. században Moldva az oszmán, az erdélyi és a havasalföldi csapatok fölvonulási területévé vált. A folytonos háborúk, a nincstelenség és a pestisjárványok következtében sok moldvai katolikus közösség pap nélkül maradt. Időközben a reformáció Magyarországon is, Erdélyben is tért hódított, így ott is nagy szükség volt katolikus papokra: az erdélyi ferencesek innentől kezdve nem tudtak elég szerzetest küldeni Moldvába.

A bákói püspökség felügyeletét a Szentszék elvette a magyaroktól, és 1611-ben a lengyeleknek adta. A hívek Rómához intézett levelei arról tanúskodnak, hogy ezek a püspökök legfőbb kötelességüknek nem éppen a rájuk bízott nyáj lelki szükségleteinek szolgálatát tartották: sok volt a panasz rájuk, hogy nem tartózkodnak moldvai székelyükön, legfeljebb az egyházi adó összegyűjtése kedvéért utaznak Moldvába, s így a katolikus világi papság gyakorlatilag felügyelet nélkül tevékenykedik.

A csíksomlyói kolostor obszervánsai ugyan még kétszer visszakapták egykori a bákói filiáléjukat, de mindkétszer csak rövid időre: 1601 és 1604, valamint 1670 és 1678 között. Ettől eltekintve azonban a kolostor mindvégig a minoritáké maradt. [Domokos 1987, 65, 84, 87.] A minoriták befolyását az biztosította, hogy 1622-ben a missziós feladatokra alapított Hitterjesztés Szent Kongregációja küldött papokat Moldvába, s ezek többsége minorita ferences volt. A Rómából küldött szerzetesek többsége olasz volt, akik büntetésnek vették a moldvai missziót. Magyarul nem tanultak meg, a hívekkel nem tudtak érintkezni. De erkölcsi életükre is sok volt a panasz: hogy részegesek, ágyast tartanak, egyházi kötelességeiknek nem tesznek eleget. A magyar falvak többször fordultak levéllel Ró-

mához, hogy küldjön magyar papot, de mindhiába – jöllehet kére-
rük jogosságát megerősítették a pápai vizitátorok jelentései, akik
szintén lehetetlennek találták azt a helyzetet, hogy a papok nem ér-
tenek a hívek nyelvén. [Benda 1989, 43–44.]

A moldvai misszió élére olykor-olykor obszerváns főnök került, s ezek rendre megpróbálták visszahelyezni jogaiba a (szintén obszerváns) csíksomlyói kolostort, azaz szerették volna visszaadni nekik a bákói rendházat. Ez, mivel újra magyar szerzetesek megjelenését biztosította volna, sokat enyhíthetett volna az áldatlan nyelvi helyzeten, de Róma nem járult hozzá ezeknek a terveknek a valóra váltásához, mert Lengyelország nem nézte volna jó szemmel, ha a moldvai katolikus egyházban erősödik a magyar befolyás, s a Vatikán jobbnak látta nem megsérteni a lengyel érdekeket, mint eleget tenni a moldvai hívek kéréseinek. [Benda 1989, 44.]

A 17. században a jezsuiták is megjelentek Moldvában. Nagybik részük szintén lengyel volt, s bár magyarok is akadtak közöttük, a rend moldvai célja nem elsősorban a hívek szolgálata, hanem a rend helyzetének megerősítése volt: a szerzetesek általában rövid időt töltöttek Moldvában, s tevékenységük akkor is a városokra, s ezen belül is leginkább a fejedelmi udvarra és az előkelők köreire korlátozódott. Befolyásuk erősítése céljából tartottak fenn például iskolát a román előkelők gyerekeinek. És hát nem vetették meg a földi örömeiket ők sem: számos dokumentum maradt fenn, amelyben a hívek a jezsuiták botrányos életviteléről panaszkodnak – például hogy ellopják a kegytárgyakat, nőekkel élnek együtt, s hogy semmi kapcsolatuk nincs a hívekkel, mivel nem beszélnek azok nyelvét.

Ebben a zavaros időszakban tehát négy katolikus szervezet volt jelen Moldvában: a világi papság lengyel felügyelet alatt, a zömmel lengyel jezsuiták, a minorita rendhez tartozó, többnyire olasz ferencesek, és az obszerváns rendhez tartozó bosnyák és magyar ferencesek. A helyzetet tovább rontotta, hogy a négy szervezet inkább az egymás elleni harcokkal, mintsem a rájuk bízott hívekkel volt elfoglalva. Még a Kongregáció által küldött minoriták és az időnként felbukkanó obszerváns szerzetesek között is folyamatos volt az ellenségeskedés, egymás becsmérlése.

Ráadásul a négy érdekcsoport jelenlétével együtt is igen nagy volt a paphiány Moldvában. A szófiai érsek, Petrus Deodatus, 1641-ben 25 katolikus településből mindössze 4 olyat talált, amelyben volt pap; mivel ezek közül az egyik Bákó volt, amelyhez 5 környező falu tartozott, ebben az időben 9 település katolikus lakosai részesülhettek rendszeresen az alapvető egyházi szolgáltatásokban (keresztelem, mise stb.), s tehettek eleget rendszeresen alapvető vallási kötelességeiknek (áldozás, gyónás stb.). [A gyónás persze ebben az esetben formális volt, hiszen a papok többsége nem értette a hívek nyelvét. Deodatus jelentésének szövegét l. Benda 1989, 204–230, Domokos 1987, 292–322.]

Nem csoda tehát, hogy a népi vallásosság egyre nagyobb szerepet kapott, tulajdonképpen ez vált a vallási élet legfőbb színterévé. A vallási életet a deákok (parasztkántorok, licenciátusok) irányították, akik lényegében minden papi funkciót betöltöttek. Nemcsak a harangozás és a gyerekek tanítása volt a feladatuk, hanem ők vezették a mise előtti közös imádságot, sőt sokszor papi teendőket is elláttak: eskettek, kereszteltek temettek, gyóntattak [Egykori szerepükről és ennek megváltozásáról részletesen l. Tanczos 1996, 190–222.] – s mivel a közösség tagjai voltak, mindezt természetesen a közösség anyanyelvén tették. A liturgia nyelve azonban értelemszerűen a latin maradt, és a hívek gyónás alkalmával sem tudtak kapcsolatba kerülni nyelvüket nem ismerő papjaikkal.

A 18. században a jezsuiták eltűntek el a színről, de egyébként nem sok változás történt, legalábbis a csángók helyzetében: a hívek továbbra sem kaptak anyanyelvi szolgálatot, azt a néhány falut kivéve, ahol magyar ferencesek tevékenykedtek. A század utolsó évtizedeiben Ausztria vette át az ellenőrzést a terület fölött. Addigra egy

- Aknavásár – Târgu Ocna
- Bahána – Bahna
- Bákó – Bacău
- Berengyest – Berindești
- Bogdánfalva – Valea Seacă
- Bukila – Buchila
- Csíkmadéfalva – Siculeni
- Csíksomlyó – Șumuleu-Ciuc
- Csobotfalva – Ciobotani
- Diószén – Gioseni
- Dózsaújfalva – Gheorghe Doja
- Forrófalva – Faraoani
- Gorzafalva – Grozești
- Gyergyószárhegy – Lăzarea
- Iași – Jászvásár
- Kápota – Capăta
- Klézse – Cleja
- Külsőrekecsin – Fundu Răcăciuni
- Lészped – Lespezi
- Lujzikalagor – Luizi-Călugăra
- Magyarfalva – Arini
- Nagypatak – Valea Mare
- Ónfalva – Onești
- Pusztina – Pustiana
- Románvásár – Roman
- Somoska – Somoșca
- Szabófalva – Săbăoani
- Szitás – Sitași
- Tamásfalva – Tămășeni
- Trunk – Galbeni

folkMAGazin grafika

vatikáni rendelet szerint a templomi szertartást a hívek anyanyelvén kellett végezni, de az osztrák konzulok jelentései félreinformáltak Rómát, azt állítva, hogy a moldvai katolikusoknak nincs szükségük magyar papokra. Mikor a csángók panaszai – minden nehézség ellenére – mégis eljutottak a Vatikánba, a pápa leveleikre azt válaszolta, hogy a nekik küldött papok az ország nyelvén prédikálnak. Ez többé-kevésbé igaz is volt: az olasz anyanyelvű papok viszonylag könnyen megtanultak románul.

A korai időszakokban az egyház tehát egyszerűen nem törődött azzal, hogy moldvai hívei teljes értékűen gyakorolhatják-e hitüket. A 19. század elején a helyzet változott, de nem a kívánt irányba, sőt, ha lehet, még rosszabbá vált: a vallási élet a csángók erőszakos asszimilációjának legfőbb terepévé lépett elő.

Az 1. táblázat azokat a katolikus szervezeteket sorolja föl, amelyek a 16. századtól kezdve jelen voltak Moldvában, és azt tünteti föl, hogy milyen nyelvet használtak magyar anyanyelvű híveikkel.

Név	Felügyelet	Időszak	Használt nyelvek (a latin mellett)
Bákói püspökség	Magyarország Lengyelország Ausztria	– a 16. sz. végéig 17–18. század 18–19. század	magyar olasz, lengyel, román olasz, román
Fratres Strictioris Observantiae	Magyarország	–1622	magyar
Fratres Minorum Conventualium	Vatikán (De Propaganda Fide)	1622–1884	olasz, román
Jezsuita Rend	Jezsuita Rend	17. század	olasz, lengyel, román
Jászvásári Püspökség és Szeminárium	Románia	1884–	román
Bukaresti Érsekség és Szeminárium	Románia	1884–	román

1. táblázat

gó falvak magyar papot kértek, ebben az időben ritkultak meg, főltehetőleg szintén a jászvásári adminisztráció erősödő nyomása miatt. [Hajdú 1993, 158–160.] A papok azt is megtiltották, hogy a hívek a templomban csángó dialektusokat beszéljenek, de legalább a helyi vallási vezetők, a deákok használhatták továbbra is a falu anyanyelvét.

Korábban a templomon kívüli, főként a deákok vezetésével végzett vallásos alkalmakkor a deák általában magyarul énekelt és magyar ima- és énekeskönyveket használt – többnyire Kájoni János *Cantionale Catholicum*-ának 1805-ös kiadását –, sőt többen közülük székely származásúak voltak, élő székely rokoni kapcsolatokat ápoltak, s meglehetősen nagy társadalmi tekintéllyel rendelkeztek. A sikeres asszimilációt tehát nagyon gátolva tevékenységük. Annak érdekében, hogy a népi vallásosság nyelve mielőbb megváltozzon, 1923-ban Halasfalván kántorképzőt, 1924-ben egyházi nyomdát alapítottak, és 1930-ban egy püspöki körlevél hivatalosan is megtiltotta a csángó bármilyen szintű vallási használatát, a deákokat is arra kötelezte, hogy tevékenységüket románul végezzék. A régi magyar imákat románra fordították és kinyomtatták; a magyar imakönyveket összegyűjtötték, és előfordult, hogy a templom előtt elégették. Azokat a deákokat, akik nem románul beszéltek, nem engedték tovább szolgálni. Az 1930-as években a templomban nem adták össze azokat a fiatal párokat, akik nem tudták románul a katekizmust; volt rá példa, hogy a pap kiközösítette az egyházból azokat, akik saját csángó nyelvüket beszéltek otthonukban közös munka (kukoricafosztás, szövés, fonás) közben. [Tánczos 1995, 57 és 1996, 220–221.] Peter Neumann, a német származású minorita szerzetes, aki beszélt hívei anyanyelvét, nemcsak elbocsátották, de még azt sem engedélyezték neki, hogy halálos beteget anyanyelvükön gyóntasson meg. [Domokos 1987, 184–186, 207.] Ekkortól tehát nemcsak a hivatalos vallásosság, hanem a templomon kívüli, közösségi vallásosság nyelve is a román lett.

Az államhatalom továbbra is szorosan összefonódott az egyházi politikával. Azok a néprajzkutatók, akiknek sikerült eljutniuk Moldvába, nemcsak az anyanyelv egyre erősödő üldözéséről számoltak be, hanem arról is, hogy azokat az egyházi szimbólumokat is igyekeztek eltüntetni, amelyek valamilyen módon magyar vonatkozásúak. Mihai Robu, Jászvásár csángó származású püspöke 1938-ban megerősítette, hogy tilos magyarul misézni a moldvai katolikus templomokban. Az egyház tekintélyét használták föl akkor is, amikor a templom ajtajára szegezett hirdetőnyelven értesítették a falu lakosait arról, hogy nemcsak a templomban tilos használni anyanyelvüket, hanem a községházán és más nyilvános helyeken is. 1939-ben Bákó megye prefektusa megtiltotta, hogy a misét a románon vagy a latin kívül más nyelven mondják, vagy hogy a papok és a kántorok más nyelven énekeljenek. A rendeletet

A TUDATOS NYELVI ASSZIMILÁLÁS KEZDETEI

A modern értelemben vett román nemzet, sok más európai nemzethez hasonlóan, a 19. században született. A nemzeti érzés megerősödött, következésképpen a Szentszék korábbi nemtörődöm viselkedését, amely a csángók nyelvcserejének korábbi húzóereje volt, fölvaltotta az új nemzetállam tudatos asszimiláló politikája.

A misszió prefektusa már az 1830-as években kénytelen volt a misszió papjainak megtiltani, hogy a híveket nyelvük miatt gúnyolják, és esztelenségnek nevezte, hogy a misszionáriusok „a hitből oláh nyelvű oktatást akarnak adni annak a népnek, amely csak magyarul tud”. 1843-ban azonban a misszió püspökének utasítására Gorzafalván, Bákóban s más magyar falvakban, ahol „eddigelő csupán magyarul dicsőíték a’ mindenhatót, oláhval fölvaltani rendeltetett az isteni tiszteletet”, Szabófalván s más falvakban pedig még azt is megtiltotta, hogy a kántorok magyarul tanítsák a gyerekeket írni és olvasni. Jerney János 1844-ben járt Moldvában, az ő leírásából tudjuk, hogy Szabófalván Paolo Sardi apostoli vizitátor rendeltére csak minden második vasárnap volt szabad magyarul misézni.

Az asszimilálásban élenjáró Hitterjesztés Szent Kongregációja végül az ortodox egyház tiltakozására kivonult Moldvából: azt nehezményezték, hogy Romániában a nem-keresztény országok katolikusainak gondozására alapított *misszionáriusok* tevékenykednek, holott Románia keresztény állam, s végül elérték, hogy Róma visszahívta a Moldvába küldött szerzeteseket. [Mikecs 1989, 212.]

1844-ben megszüntették a bákói püspökséget, és érsekséget alapítottak Bukarestben, illetve püspökséget Jászvásáron, Moldva legfontosabb városában. Ezzel egyidőben ezeken a helyeken katolikus szemináriumot is létrehozta, s ennek nyomán csökkent a korábbi paphiány. Azonban mind a fiatal román katolikus egyház, mind fiatal papjai erőszakosabbak voltak a nyelvet illetően, mint elődeik.

A 19. század végére Moldvában bevezették a községi oktatást, és a tanítás nyelve kizárólag a román volt. Minthogy azonban a hitoktatás a templomban és nem az iskolában zajlott, egy ideig még kétnyelvű katekizmusok is forgalomban voltak. 1895-től viszont törvény tiltotta használatukat; a román nyelvű hitoktatást kötelező iskolai tárggyá tették, a kétnyelvű katekizmusokat pedig román egynyelvűekre cserélték. 1893-ban a templomokban, az egyházi anyakönyvekben és a sírfeliratokon megtiltották a magyar nyelv használatát. A korábban gyakori segélykérő folyamodványok, amelyekben csán-

megszegő kántorokat a csendőrségre idéztették, és börtönnel, elhurcolással fenyegettek meg őket. Később a Securitate vádolta meg azokat az öreg deákokat, akiknél magyarul nyomtatott vagy csángóul írt imákat találtak otthon, hogy kémek.

A 2. táblázat azt foglalja össze, hogy a magyar nyelvnek mikor milyen státusa volt a csángók vallási életében.

2. táblázat

– 1622	támogatott
17–18. sz.	megtűrt
1895–	a templomban megtiltva
1938–	a népi vallásosságban is megtiltva

*

A MOLDVAI JANICSÁROK ÉS AZ ÖRDÖG NYELVE

Kétségtelen, hogy a moldvai katolikus egyház helyi szervezeteinek megvan a maguk felelőssége a csángók lingvicídiumának lefolytatásában. [A »lingvicídium« a »genocídium« mintájára alkotott szó, egy nyelv tudatos kipusztítását jelenti.] Ugyanakkor nehéz lenne elképzelni, hogy Róma nem tudott ezekről az akciókról. A magyar szentekről szóló himnuszokat úgy fordították románra, hogy a »magyar«-t »katolikus«-sal helyettesítették benne; azoknak a templomoknak a védőszentjeit, amelyek magyar szenteknek (Szt. István királynak vagy Szent Lászlónak) voltak szentelve, megváltoztatták, búcsúnapját elhelyezték; a Szt. István királyt ábrázoló oltárképet Szt. István vértanút ábrázolóra cserélték; stb. [Lükő 1936, 17, Domokos 1987, 228, 234.] Az ilyen események természetesen fontos szerepet játszottak a hívek identitásának megváltoztatásában.

Az identitás megváltoztatásának leghatékonyabb módja azonban mégis az volt, ahogyan a papokat képezték. Abban a szegénységben, amiben a csángók túlnyomó többsége élt, a jobb élet elérésének szinte egyetlen esélye az volt, ha valaki papnak ment – ez a pálya társadalmilag is meglehetősen vonzó volt, hiszen a csángó közösségekben a papnak abszolút tekintélye volt. Éppen ezért a csángó gyerekek örömmel mentek a bukaresti és a jászvásári szemináriumba tanulni [Magyar 1994, 75.], még akkor is, ha ez azzal járt, hogy hosszú időre el kellett szakadniuk családjuktól és közösségüktől. Tanulmányaik alatt azt is megtanulták, hogyan válhatnak államuk jó polgárává, és hogyan kell föltétlen lojalitással meghálálni azt, hogy megvalósíthatták álmaikat. A csángókkal foglalkozó szakirodalom »janicsármódszernek« nevezte ezt a képzési rendszert [Mikecs 1941, 434; Magyar 1994, 75.], mert ugyanazon az elven alapul, amin az Oszmán Birodalom katonái elitjének nevelése.

A 19. század utolsó évtizedeitől kezdve – azaz amikor a moldvai katolikus papok képzését már a frissen létrehozott bukaresti és jászvásári papi szemináriumban végezték – az egyház és az állam, a hit és a román hazafiság szorosan, szétválaszthatatlanul fonódott össze a csángó származású moldvai katolikus papok gondolkodásában és az általuk terjesztett ideológiában, sőt társadalmi szerepükben is: a 20. század folyamán mindvégig egy személyben képviselték Róma és Románia – lényegében azonos – érdekeit. Kizárólag román nyelvű tanulmányaik során a papnövendékek anyanyelvüket vagy valóban elfelejtették, vagy »csak« meggyűlölték, és nem voltak többé hajlandók sem beszélni, sem megérteni – viszont minden esetben irtották.

Aki fölismerne a módszer »hatékonyágát«, nem szívesen adta gyerekét ezekbe a szemináriumokba. Domokos Pál Péter közölt egy 1931-ben hozzá írt levelet, amelyben arra kéri, hogy segítsen két fiút elhelyezni Erdélyben, hogy ott válhassanak pappá, s falujukba visszatérve anyanyelvükön szolgáljanak, ne úgy, mint az akkori püspök, aki ugyan »csángó fiú«, de tiltja és gyűlöli a magyar szót. De az ilyesféle kitorési kísérlet ritkaságszámba ment, s mivel a saját anyanyelvét tiltó papok számítottak a falvak legtekintélyesebb emberének, az államnak tulajdonképpen nem maradt sok dolga, mint hogy gyorsítsa az asszimilációt. Az emberek mindent elfogadtak, amit a pap mondott, még akkor is, ha történetesen azt mondta, hogy anyanyelvük az ördög nyelve.

Márpedig mondta: azt, hogy a magyar az ördög nyelve, 1947-ben kezdték terjeszteni, az akkori jászvásári püspök utasítására: abban az időben létesültek Moldvában rövid időre magyar iskolák, ezekkel a moldvai katolikus egyház élesen szembefordult, és híveit azzal riogatta, hogy aki magyarul beszél, az az ördöggel társalog, úgyhogy ne engedjék a gyerekeiket ilyen kárhözatra jutni.

A század végi romániai politikai fordulat a korábbi hozzáállásban semmi lényeges változást nem hozott, a moldvai katolikus papok semmivel sem kevesebb hevességgel irtották a csángót, mint korábban. 1990-ben egy fiatal pap elsőmíséjén két idősebb pap letette papi jelvényeit és kiment a templomból, amikor a fiatal pap magyarul is elkezdte olvasni azt a szöveget, amit előtte románul már fölolvastott. [Tánczos 1995, 64.] A fiatal ember nem Jászvásáron, hanem Erdélyben végezte tanulmányait, és csángó az anyanyelve. A faluban, ahol az eset történt, a lakosok 97 százaléka még beszélt csángóul, méghozzá olyan dialektust, amely a csángó dialektusok közül a legközelebb áll a magyarországi magyarhoz. 1991-ben egy másik faluban a pap fiatalok egy csoportját azért térdeltetette a vasárnapi mise alatt a templomfalnál, mert elutaztak abba az erdélyi faluba, amelyik testvérfalujának akarta fogadni az ő településüket. [Tánczos 1996, 114.]

1990 után viszonylag sok csángó próbált munkát találni Magyarországon, és Erdélyben osztályokat szerveztek 13–14 éves gyerekek számára. Sokan közülük Erdélyben maradtak, hogy ott végezzék a középiskolát. A moldvai papok gyakran figyelmeztették a híveket arra, hogy gyerekeiket hívják haza Erdélyből, rokonaikat pedig Magyarországról, különben kiközösítik őket a katolikus egyházból. [Csoma és Bogdánfalvy 1993, 165; Tánczos 1996, 115.]

A fentebb említett esetek alapján arra is gondolhatnánk, hogy ezeknek az eseményeknek semmi közük nem volt magához a román katolikus egyházhoz, hanem pusztán az történt, hogy az első időszakban a történelem alakította szerencsétlenül a körülményeket, később pedig néhány nacionalista egyházfi túlkapasáról volt

HIVATKOZÁSOK

Benda Kálmán 1989. *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706. I–II.* Budapest: Magyarságkutató Intézet.

Benda Kálmán 2003. *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706.* Budapest: Teleki László Intézet.

Csoma Gergely és **Bogdánfalvy** János 1993. Népszámlálás a moldvai csángó falvakban. In: Halász P. (szerk.), *„Megfogtunk vala apóm szokor kezemtül...”,* 165–167. Budapest: Lakatos Demeter Egyesület.

Domokos Pál Péter 1987. *A moldvai magyarság.* 5., átdolgozott kiadás. Budapest: Magvető.

Hajdú Demeter Dénes 1993. A Szent László Társulatról. In: Halász szerk. 1993, 155–162.

Kallós Zoltán 1993. Gyűjtési élményeim Moldvában. In: Péterbencze A (szerk.), *Moldvának szíp tájaind születtem...,* 95–109. Jászberény: Jászberényi Múzeum.

Kotics József 1997. Erkölcsei értékrend és társadalmi kontroll néhány moldvai csángó faluban. In: Pozsony F. (szerk.), *Dolgozatok a moldvai csángók népi kultúrájáról,* 36–55. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.

Lükő Gábor 1936. *A moldvai csángók. I. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal.* Budapest.

Magyar Zoltán 1994. Vallás és etnikum kapcsolata egy moldvai csángó faluban. *Néprajzi látóhatár III/1–2,* 75–88.

Mártinaş, Dumitru 1985. *Originea ceangăilor din Moldova.* Bucureşti.

Mikecs László 1989. *Csángók.* (Az 1941-es kiadás reprintje kiegészítésekkel.) Budapest: Optimum.

Sándor Klára 1996. A nyelvcsere és a vallás összefüggése a csángóknál. *Korunk* 1996/11, 60–75.

Tánczos Vilmos 1995. „Én román akarok lenni!” *Korunk* 6/1, 61–69.

Tánczos Vilmos 1996. *Keletnek megnyílt kapuja.* Kolozsvár: Korunk Baráti Társaság.

állítás	Vatikán	Románia
a csángóknak nincs szükségük magyar papokra	(+)	+
a csángók elmagyarosított románok	+	+
a csángók megőrizték ősi vallásukat	+	
a románoknak is vissza kell térniük régi vallásukhoz	+	
a csángóknak vissza kell térniük ősi nyelvükhöz	(+)	+
a csángók római katolikusok (romano-catolic), azaz román katolikusok (romän catolic)	+	+

3. táblázat

szó. Az adatok és az említett esetek mögött azonban rejtettebb összefüggések is föltáruznak: a csángók elrománosítása furcsamód a Vatikánnak is érdekében állt.

*

A VATIKÁN KÖZVETLEN SZEREPE A CSÁNGÓK

ASSZIMILÁLÁSÁBAN

A Vatikán azért felelős a mai helyzet kialakulásában, mert noha mindig is voltak információi a moldvai hívek viszontagságos körülményeiről – arról, hogy vallásuk bizonyos fontos előírásait (például a gyónást) képtelenek teljesíteni, mert a nekik küldött papok nem beszélik a hívek anyanyelvét –, saját politikai érdekeit mindig fontosabbnak tartotta, mint hogy változtasson ezeken a körülményeken.

A Vatikán az egyházszakadás után sokáig nem mondott le arról, hogy újraegyesítse – természetesen római vezetés mellett – a nyugati és a keleti egyházat. Ennek egyik első lépéseként próbálta katolizálni Moldvát, s a 15. században erre jó esély mutatkozott, mert néhány moldvai fejedelem katolikusnak keresztelkedett. A Vatikán szívesen használta volna föl a csángókat is uniós szándékainak véghezviteléhez: a csángókat elmagyarosított románoknak tekintette, akik léte a bizonyíték arra, hogy valaha minden román katolikus volt, hiszen hitüket a Római Birodalomból vitték egykor magukkal; de csak azok a románok tartották meg eredeti vallásukat, akiket Moldvában a magyar királyok elmagyarosítottak: azaz a csángók. Ahogyan ők most »visszatérnek ősi nyelvükhöz« (valójában nyelvet cserélnek, csángóról románra), ugyanúgy kellene visszatérniük az ortodox románoknak a katolikus egyházhoz. [Lükő 1936, 16, Mikecs 1941, 434.]

A Vatikán az ortodox egyházzal való újraegyesülés reményében küldött olasz misszionáriusokat, és nem magyar papokat Moldvába. Ezért támogatta a jezsuiták tevékenységét – a rendnek jó kapcsolatai voltak a moldvai vajda udvarával, és sikereket értek el nemesség katolizálásában, s ez fontos lépés lett volna Moldova teljes katolizációja felé. Később szintén a politikai preferenciák, és nem a hívek érdekei irányították a Vatikán politikáját: döntéseinek meghozásában először Lengyelországhoz, majd Ausztriához fűződő érdekei irányították, mikor nem tett eleget a moldvai katolikus közösségek azon kéréseinek, hogy magyar papokat kapjanak.

A Vatikán levéltára a 17. századból is őriz olyan moldvai magyar leveleket, amelyekben a pápát hívei arra kéri, hogy ne küldjön több lengyel papot, s hogy adja vissza a bákói kolostort az erdélyi ferenceseknek. [Kiadásuk Benda 2003, 495–508.] Jóllehet ezt a ferencesek maguk is kérték a moldvai magyarok lelki ínségeinek orvoslása végett, semmi nem történt, annak ellenére, hogy az ügy Moldva apostoli vikáriusának, Petrus Parčevićnek legnagyobb támogatását élvezte. [Benda 2003, 618–620.]

A 19. századtól kezdve a magyar klérus tagjai, beleértve a püspöki kart is, újra és újra kérték a pápát, hogy vizsgálja meg a moldvai katolikusok kérését, s hogy azokban a falvakban, ahol erre igény van, a csángók anyanyelvén is végezzék el a liturgiát. Valamilyen oknál fogva azonban ez a kérés teljesíthetetlennek bizonyult, valószínűleg azért, mert a Vatikán mindenekelőtt azokra a jelentésekre támaszkodott, amelyeket a helyi püspökök és a Romániába küldött pápai követek készítettek, s amelyek arról számoltak be Rómának, hogy a moldvai nyáj elégedett.

A román állam és a Vatikán érdekösszefonódásának leglátványosabb szimbóluma az az immár másfél százados gyakorlat, hogy a moldvai katolikus papok a *romano catolic* »római katolikus« és a *romän catolic* »román katolikus« megjelöléseket azonosnak tekintik. Az 1992-es romániai népszámlálás előtt egy püspöki körlevél arra utasította a papokat, hogy hívják föl híveik figyelmét arra, mit kell válaszolniuk, mikor nemzetiségükre kérdeznek rá. A körlevél szerint a kívánatos válasz nem a *csángó* volt (ennek választására is lett volna lehetőség), hanem a *román*, mivel a csángók *római* katolikusok. [Csoma és Bogdánfalvy 1993, 165.] A két jelző románul nagyon hasonlóan hangzik: a »román« *romän*, a »római« *romano*. Ez a trükk azonban nem újkeletű, hanem a Vatikán egyesülési politikájának öröksége, arra az imént bemutatott évrre épül, amelyet a Vatikán az ortodox egyházzal való újraegyesülés mellett fölhozott: hogy a csángók voltaképpen elmagyarosított románok.

Ezt a diakritikus jelekkel való játékot, és a vatikáni érvelés első részét élesztette újra az a könyv, amely 1985-ben jelent meg, s azt állítja, hogy a csángók elmagyarosított románok. [Mártinaş 1985.] A nézet gyorsan nagyon népszerűvé vált a politikusok között, mert az is következik belőle, hogy a csángóknak nem kell kisebbségi jogokat biztosítani, hiszen eredetileg ők is románok voltak.

A 3. táblázat a Vatikán és a román állam asszimilációs politikája közötti hasonlóságokat mutatja be (a zárójel azt jelöli, hogy az adott érv impliciten van jelen).

*

ÖSSZEGZÉSKÉPPEN azt mondhatjuk tehát, hogy a román asszimilációs politika szilárd alapokra épülhetett, mert a Vatikán moldvai érdekei évszázadok óta egybeestek a román nemzetállami érdekekkel. Ez a politika különlegesen erős eszközként használhatta az egyházat, hiszen a csángó közösségekben elsődlegesen a pap végezte a társadalmi ellenőrzést. Nem kellett tehát megszegni semmiféle nemzetközi normát, mivel nem voltak olyan írott törvények, amelyek megtiltották volna a papok asszimilációt gyorsító intézkedéseit és viselkedését. Az ilyen típusú politika igazi veszélye az, hogy az asszimilálandó közösség identitását meghatározó elsődleges elemet veszi célba, s ezt változtatja meg olyan módon, hogy az asszimiláció minél gyorsabban menjen végbe.

Ennek egyik módja, hogy az új kultúrát kívánatosnak, a régit elmaradottnak állítja be – tulajdonképpen minden nyelvcsere hátterében az attitűdök szándékolt megváltoztatása vagy spontán változása áll. A csángók esetében még kifinomultabb módszert alkalmaztak. A felszínen úgy látszik, a csángók kultúráját támogatták – senki sem akarta ortodox hitre téríteni őket –, »csak« katolicimuszuk jellege változott, mikor magyar imáikat, énekeiket, szentjeiket lecserélték.

A csángók esete fájdalmas figyelmeztetés minden kis etnikai csoportnak, s mindazoknak, akik a nyelvi emberi jogok érvényesítését szeretnék elérni. Azt mutatja meg, hogyan lehet egy etnikai csoportot viszonylag könnyen asszimilálni anélkül, hogy törvényi előírásokat sértenének meg, ha a többségnek sokkal hatékonyabb eszközei is vannak a beolvasztáshoz: ha a legkézenfekvőbb csatornán, a kultúrán át történik az erőszakolt asszimiláció.

Sándor Klára